

Potíže s češtinou

Je sloveso *zmínit co* „nestvůra“?

MILAN JELÍNEK

O tom je přesvědčen jeden novinář, který patří bezesporu k žurnalistické elitě a který dodnes pozorně sleduje všechno, co se týká správnosti spisovné češtiny. Přestože si ho velmi vážím a často mu dávám za pravdu, dnes ho zklamám. Sloveso *zmínit co* jazykovou „nestvůrou“ není, dokonce by nás udivovalo, kdyby vedle starší varianty *zmínit se o čem* neexistovalo. Ale proberme námítky proti přechodnému slovesu *zmínit co* postupně, abychom zbavili všechny uživatele spisovné češtiny obav z jeho užívání.

Vyjděme z reflexivní varianty *zmínit se o čem*, která je běžnější než *zmínit co* a kterou dosud mnoho našich občanů považuje za jedinou podobu správnou. A protože je v jejich jazykovém povědomí usazen pevně tvar reflexivní a vazba *o čem*, připadá jim varianta slovesa *zmínit* bez reflexivního zájmena s předmětovým akuzativem (*zmínit co*, např. *něčí jméno*) jako „nestvůrná“. Uberme při hodnocení méně obvyklé vazby emocí a označme ji v duchu jejích kritiků jen jako nesprávnou. Ale je výpověď jako *Ministr zmínil neúspěch dřívějších opatření* opravdu nesprávná? Nelpíme zde jen na jistých zvyklostech a nevypuzujeme ze spisovného jazyka druhou možnost, která má už svou historii?

Srovnáme-li dokonavé sloveso *zmínit co* s výchozím slovesem nedokonavým *mínit co*, nemůžeme nepostřehnout významový rozdíl: v prvním případě jde o význam ‘učinit zmínku o čem, podotknout co, poznamenat co’, v druhém o význam ‘mít v úmyslu, zamýšlet, domnívat se’. Součástí významu dokonavého slovesa je konstatování skutečnosti, že myšlenka byla vyjádřena (např. *zmínit výhody pojištění*), kdežto u nedokonavého slovesa *mínit* není předání myšlenky součástí jeho významu (např. *mínil se stěhovat*). Obyčejně mívají dvojice sloves, která se liší jen přítomností předpony *z-* u slovesa dokonavého, význam totožný, lišící se ovšem videm (např. *mízet – zmízet, měnit – změnit*).

Naše etymologické slovníky považují slovesa *mínit* a *zmínit* za odvozeniny od staročeského *mieniti* a vznik rozdílů v jejich významech nevysvětlují. Zřejmě z blízkosti jejich významů vyvozují jejich etymologickou souvislost. Potřebu přesného vidového protějšku k dokonavému slovesu *zmínit* spisovný jazyk uspokojil vytvořením nedokonavé odvozeniny *zmiňovat* (např. *zmiňovat nevýhody spoření*). K nedokonavému slovesu *mínit* s významem ‘mít v úmyslu’ přibyla dokonavá varianta *umínit*, která byla doplněna reflexivním zájmenem *si* (např. *umínit si kandidovat za liberální stranu*).

Vraťme se však k tématu našeho článku. Zjistili jsme, že ve významu ‘sdělit/sdělovat nějaký obsah’ soutěží ve spisovné češtině dvě výrazové

varianty: běžnější v podobě reflexivní s předložkovou vazbou *o čem* (např. *zmínit se o stavu silnic*), méně častá ve formě nereflexivní s předmětovým akuzativem (*zmínit stav silnic*). Zřetelně převládá varianta reflexivní a mnoho uživatelů spisovného jazyka ji dodnes považuje za jediný možný způsob vyjádření. Nabízí se otázka, zdali mezi oběma variantami přece jen nějaký významový rozdíl není. Řekněme, že se rozhodujeme mezi vyjádřením (a) *Zmínil se o všech zahraničních stážích* a (b) *Zmínil všechny zahraniční stáže*. V obou případech vyslovujeme zhruba stejnou myšlenku, takže varianty můžeme zaměňovat, ale v případě (b) je předmět přece jen poután k slovesu *zmínit* těsněji než v případě (a). Alespoň já to tak cítím.

Vzhledem k tomu, že varianta (a) má zřetelně vyšší frekvenci než (b), někteří jazykovědci a také neoborníci, zejména publicisté, považují za správnou jen variantu (a), např. *zmínit se o zásluhách vyznamenaného*. Podporuje je v tom skutečnost, že varianta (b) přibývá v jazyce zřetelně až od 70. let 19. stol. a že její frekvence silně vzrůstá v současné době. Nic na věci nemění, že nárůst varianty (b) vzbuzuje hlavně u starších uživatelů spisovné češtiny nedůvěru.

V období vrcholícího purismu v poslední třetině 19. stol. se spojování nereflexivního slovesa *zmínit* s akuzativním předmětem odsuzovalo jako germanismus: jako předloha se uvádělo německé sloveso *erwähnen* (např. *er erwähnte die Verdienste des Ausgezeichneten*). Protože podobný způsob vyjadřování nacházíme v řadě evropských jazyků (např. ve franc. *mentionner* nebo *signaler les mérites du distingué*), dává nám to právo zařadit variantu (b) mezi evropeismy. Ale toto zdůvodnění na obhajobu správnosti spojení *zmínit co* v češtině ani nepotřebujeme, stačí jen konstatovat, že frekvence slovesa *zmínit co* ustavičně od doby obrozenské roste.

S námitkami o nesprávnosti varianty *zmínit co* setkáváme se v časopise *Naše řeč* ještě v r. 1934. Autor glosy K. J. napadá výpověď *Trestní řád nezmiňuje státních úmluv* jako germanismus. Jde mu ovšem o hypotetický akuzativ, který se podle tehdejších představ o spisovné češtině musil po záporném slovese změnit v genitiv. Ve spisovné češtině bylo prý odjakživa sloveso zvrátané *zmínit se*, popř. *zmiňovat se* a to si vyžadovalo předložkovou vazbu *o čem*. Takové tvrzení neodpovídá skutečnosti: i v češtině předobrozenské jsou doloženy případy typu *zmínit co* a od doby obrozenské je můžeme doložit z řady autorů.

Myslím, že už neplatí ani tvrzení Fr. Daneše v *Malém průvodci po dnešní češtině* (z r. 1964), podle něhož je spojení *zmínit zásady* „nezvyklé“. Výpověď je zde uvedena v podobě pasivní (*zásady byly zmíněny a vysvětleny*) a tento způsob vyjádření je opravdu nezvyklý. O tom, že se varianta *zmínit co* v jazyce postupně upevňuje, svědčí poznámky H. Prouzové v *Naší řeči* z r. 1996. Naproti tomu J. Hlavsová ještě v r. 2000 v *Opravníku omylů v jazyce českém* trvá na tom, že spisovná je jen reflexivní varianta slovesa *zmínit se*, která se pojí s předmětem v předložkovém pádě *o čem*. Navrhují, abychom ve shodě s územ považovali obě varianty za spisovné.

Nebudeme tedy nahrazovat „nestvůrnou“ variantu (b) *zmínit výhody akce* variantou (a), které budeme jedině pro její větší frekvenci přiznávat spisovnost *zmínit se o výhodách akce*.

Zařazením nereflexivního slovesa *zmínit*, pojícího se s akuzativním předmětem, mezi prostředky spisovné odstraníme i pochybnosti o správnosti odkazového adjektiva *zmíněný* (např. *dodržovat zmíněné předpisy*). Námitky proti jeho užívání můžeme sledovat od pátého ročníku Naší řeči. V r. 1921 opravil autor E. spojení *shora zmíněné osoby* na *shora uvedené* nebo *jmenované osoby* a v r. 1926 autor L. C. označil odkazové adjektivem *zmíněný* za napodobeninu německého *der erwähnte* a vyloučil odvozování adjektiv tohoto typu od sloves s předmětem v pádě předložkovém (tedy i od slovesa *zmínit se o čem*). V r. 1930 navrhl E. Smetánka, aby se podezřelé adjektivum *zmíněný* nahrazovalo slovy *řečený, vzpomenutý, připomenutý, uvedený*. Od chvíle, kdy se řízení redakce Naší řeči ujal J. Haller, setkáváme se s odsuzováním adjektiva *zmíněný* častěji; vedle synonymních adjektiv odvozených od sloves s akuzativní vazbou se mezi náhrádkami nacházejí i zájmena *tento, onen*. Podobnou radu uděluje uživatelům češtiny i Ant. Opravil (v Naší řeči 1941). Ještě v roce 1946 se adjektivum *zmíněný* objevuje v Hallerově výčtu jazykových poklesků, kterých se dopustil ve svých pamětech K. Sezima. Ve výčtu puristických zásahů proti adjektivu *zmíněný* bychom mohli pokračovat, ale snad uvedené doklady svědčí o tom, že se toto slovo setkávalo s trvalou nepřízní brusičsky zaměřených jazykovědců.

Připomeňme, že se ještě ve 4. vydání Vášova – Trávníčkova *Slovníku jazyka českého* (z r. 1952) uvádí adjektivum *zmíněný* s hvězdičkou, kterou se upozorňuje na nespisovnou nebo alespoň na problematickou povahu tohoto slova. Za „lepší“ považují autoři *Slovníku* adjektiva *připomenutý, uvedený*. Příčinou odmítnutí slova *zmíněný* je právě to, že nesplňuje přímocaré odvození od slovesa s akuzativní vazbou (spisovná povaha slovesa *zmínit co* je zde odmítnuta).

Frekvence odkazového adjektiva *zmíněný* je větší než frekvence slovesa *zmínit se*, autoři textů zřejmě využívají výrazové stručnosti odkazového prostředku. Srovnajme např. spojení *zmíněné předpisy* s větným rozvedením odkazu: *předpisy, o nichž jsme se zmínili*. Nelze pochybovat o tom, že alespoň funkční styl odborný takovou syntaktickou kondenzací potřebuje, ale její výhody ocení i styl administrativní a publicistický. Proto zmíněné funkční styly často dávají přednost prostředkům kondenzovaným před větnými.

Obecné poučení na závěr: Chceme-li nějaký jazykový prostředek ze spisovného jazyka vyřadit, důkladně prozkoumejme, zdali přece jen nepřínáší jazyku nějaké výhody. Sledujme také, nezačne-li stoupat u nového výrazového prostředku jeho frekvence. Její vzrůst může signalizovat změnu v hodnocení prostředku u uživatelů spisovného jazyka. Pokud jde o variantu *zmínit co* a o odkazové adjektivum *zmíněný*, všechny okolnosti mluví pro jejich vřazení do spisovné normy.